

JERZY KOPACZ, ANDRZEJ PELISIAK

Z BADAŃ REJONU PRACOWNIANO-OSADNICZEGO NAD KRZTYNIĄ, PRADŁA, WOJ. CZĘSTOCHOWA, STAN. 3 (PRACOWNIA KRZEMIENIARSKA)

Stanowisko oznaczone w dokumentacji rejonu pracowniano-osadniczego nad Krztynią jako Pradła, stan. 3, odkryte zostało przez A. Pelisiaka w 1983 r. (J. Kopacz, A. Pelisiak 1986). Zebrano wówczas z powierzchni kolekcję liczącą około 500 zabytków krzemiennych. Dalsze badania powierzchniowe prowadzili tam w październiku 1984 r. autorzy niniejszego opracowania. W ich wyniku kolekcję materiałów wzbogacono o 243 okazy. We wrześniu 1985 r. zostały przeprowadzone badania wykopaliskowe, w których obok autorów uczestniczył student archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Piotr Papiernik.

LOKALIZACJA

Stanowisko znajduje się w północnej części wsi Pradła, na gruntach przysiółka Fryszerka. Położone jest na skraju prawobrzeżnej terasy nadzalewowej Krztyni, na niewielkim cyplu (ryc. 1). Pokrycie stanowiska tworzą gleby brunatne wytworzone na piaskach. Rejon ten poddany jest obecnie uprawie rolnej.

Podkreślić należy fakt usytuowania stanowiska w najbardziej krzemienionościwej strefie rejonu Krztyni, przecinającej nieco poniżej Pradeli północno-wschodnią krawędź Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej.

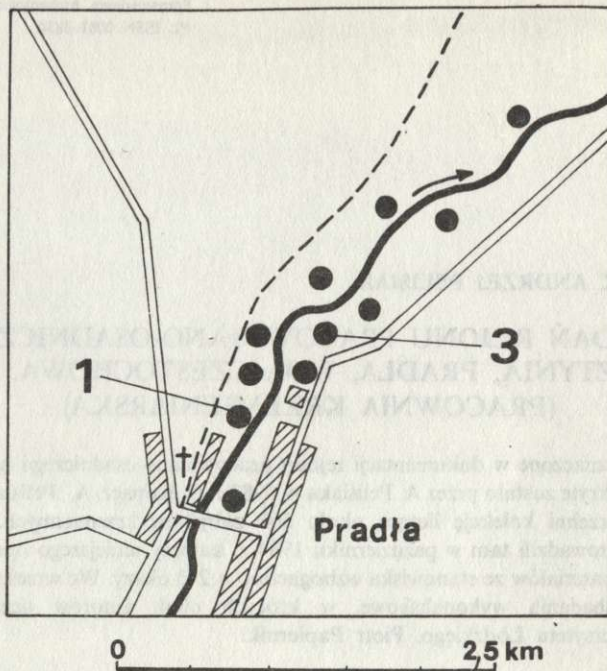
METODA BADAŃ

Badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały w obrębie trzech wykopów (ryc. 2) usytuowanych w strefie największego zagęszczenia zabytków na powierzchni. Podstawową jednostką eksploracyjną był metr kwadratowy. Ponieważ zabytki występowały zasadniczo jedynie w próchnicy przemieszczanej przez orkę, zrezygnowano z prezentacji ich pionowego rozrzutu. Przedstawiona planigrafia jest więc odwzorowaniem na płaszczyźnie nasycenia zabytkami całej warstwy humusu, a rozkład punktów w obrębie metrów kwadratowych jest schematyczny.

Wyjątkowo stwierdzono obecność materiałów archeologicznych poniżej próchnicy (skupisko A), zagłębionych w warstwie piasków spojonych związkami żelaza w zwarty „bruk” orsztynowy.

ROZKŁAD ZABYTKÓW

Zabytki krzemienne występowały na powierzchni pola ornego na długości około 150 m i szerokości 80–90 m. Wartości te określają przybliżoną powierzchnię stanowiska na około 1,2 ha. Jak wspomnieliśmy, największe zagęszczenie zabytków znajdowało się w rejonie objętym częściowo badaniami wykopaliskowymi, na cyplu wcinającym się w łąki doliny zalewowej Krztyni. Nasuwa się pytanie, czy obserwacje terenowe i analiza planigrafii uzasadniają hipotezę o istnieniu w tym miejscu krzemienicy? Pod tą nazwą rozumiemy skupienie zabytków krzemiennych pozostawionych na miejscu podczas jednego cyklu produkcyjnego, niezależnie od jego długości

Ryc. 1. Pradła, woj. Częstochowa. Plan sytuacyjny z naniesionymi stanowiskami 1 i 3

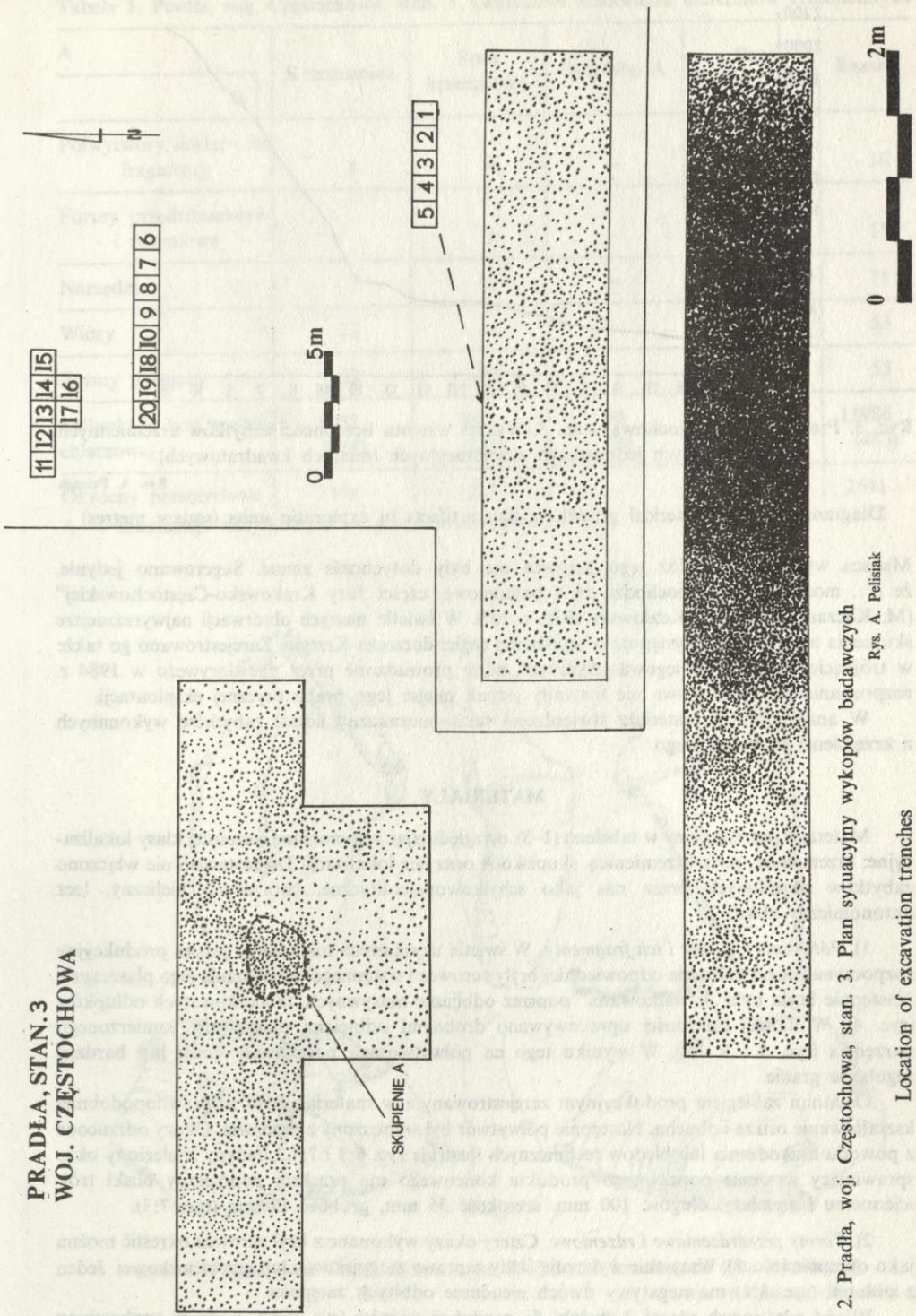
Rys. A. Pelisiak

Location of site 1 and 3

i charakteru. Pamiętać musimy, że granice ewentualnej krzemienicy na badanym stanowisku musiały ulec częściowemu zatarciu w wyniku orki i że jej tło stanowi rozległe pole pracowniane, związane zapewne z długotrwałą działalnością. Dla zobiektywizowania analizy rozrzutu zabytków zastosowano zabieg polegający na uszeregowaniu na poziomej osi wykresu jednostek eksploracyjnych (metrów kwadratowych) w kolejności od najmniejszego do największego nasycenia zabytkami, natomiast na osi pionowej liczb bezwzględnych zabytków w przedziałach wielkości co 200. Skokowy wzrost wartości współrzędnej na poziomie pomiędzy 600 a 800 (ryc. 3) uznajemy za znaczący. Przenosząc uzyskany w ten sposób przedział graniczny na plan sytuacyjny wykopów otrzymujemy przybliżony zarys rejonu największej koncentracji zabytków w postaci prawdopodobnie okręgu o średnicy około 5 m. Z powyższego wnioskujemy, że w badanej wykopaliskowo części stanowiska mamy do czynienia najpewniej z krzemienicą. W konsekwencji, istotnego znaczenia nabiera umiejscowienie materiału w jednej z trzech lokalizacji: krzemienicy, skupiska A i poza krzemienicą, a także wydzielenie zabytków bez lokalizacji. Te ostatnie pochodzą głównie ze wspomnianych na wstępie badań powierzchniowych z lat 1983 i 1984 oraz w znacznie mniejszej liczbie z 1985 r.

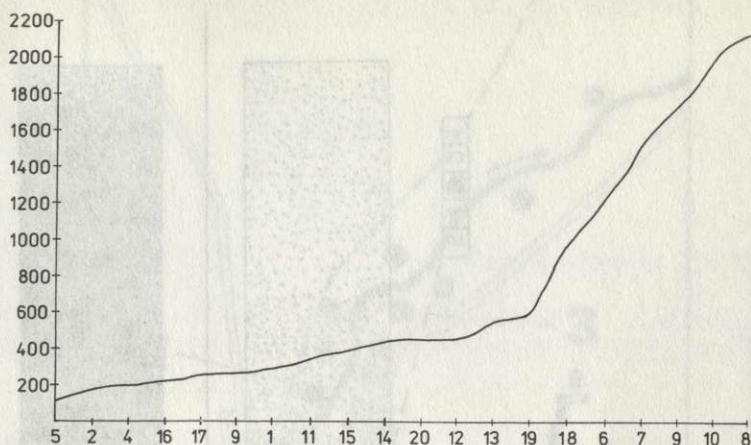
SUROWCE

Podstawowym surowcem występującym na stanowisku jest krzemień jurajski, nawiązujący do odmiany G wg M. Kaczanowskiej i J. K. Kozłowski (M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski 1976, s. 207; M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski, M. Pawlikowski 1979/80, s. 186). W cytowanych pracach została przedstawiona jego charakterystyka makroskopowa oraz mineralogiczno-petrograficzna.

Ryc. 2. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Plan sytuacyjny wykopów badawczych

Rys. A. Pełisiak

Ryc. 3. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Wykres wzrostu liczebności zabytków krzemienianych w poszczególnych jednostkach eksploracyjnych (metrach kwadratowych)

Rys. A. Pelisiak

Diagram showing numerical growth of flint artifacts in exploratin units (square metres)

Miejsca występowania złóż tego surowca nie były dotychczas znane. Sugerowano jedynie, że „... możliwe, że nie pochodzi on z południowej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej” (M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski 1976, s. 207). W świetle naszych obserwacji najwyraźniejsze skupienia tego surowca występują w środkowej części dorzecza Krztyni. Zarejestrowano go także w trójkącie Podlesice–Niegowa–Skarżyce, gdzie prowadzone przez nas dorywczo w 1984 r. rozpoznania powierzchniowe nie ujawniły jednak miejsc jego prahistorycznej eksploatacji.

W analizowanym materiale stwierdzono także nieznaczny udział zabytków wykonanych z krzemienia czekoladowego.

MATERIAŁY

Materiały prezentujemy w tabelach (1–3), uwzględniając wspomniane wcześniej klasy lokalizacyjne: krzemienięc, poza krzemienięc, skupisko A oraz bez lokalizacji. Do zestawień nie włączono zabytków określonych przez nas jako schyłkowopaleolityczne, tworzących nieliczny, lecz autonomiczny zbiór.

1). *Półwytwory siekier i ich fragmenty*. W świetle uzyskanych materiałów proces produkcyjny rozpoczął się od dobrania odpowiedniej bryły surowca i wstępnego wyrównania jego płaszczyzn. Następnie bryła była „kawalkowana” poprzez odbijanie masywnych, tabliczkowatych odłupków (ryc. 4). W dalszej kolejności opracowywano drobnymi odbiciami płaszczyzny zamierzonego narzędzia (ryc. 5 i 6: 1,2). W wyniku tego na półwytworach powstawały mniej lub bardziej regularne granie.

Ostatnim zabiegiem produkcyjnym zarejestrowanym w materiale było najprawdopodobniej kształtowanie ostrza i obucha. Następnie półwytwór był wynoszony z pracowni. Okazy odrzucone z powodu uszkodzenia lub błędów technicznych ilustruje ryc. 6:3 i 7:1,2. Jedyńy znaleziony okaz sprawiający wrażenie poprawnego produktu końcowego ma przekrój poprzeczny bliski trójściennej i wymiary: długość 100 mm, szerokość 35 mm, grubość 19 mm (ryc. 7:3).

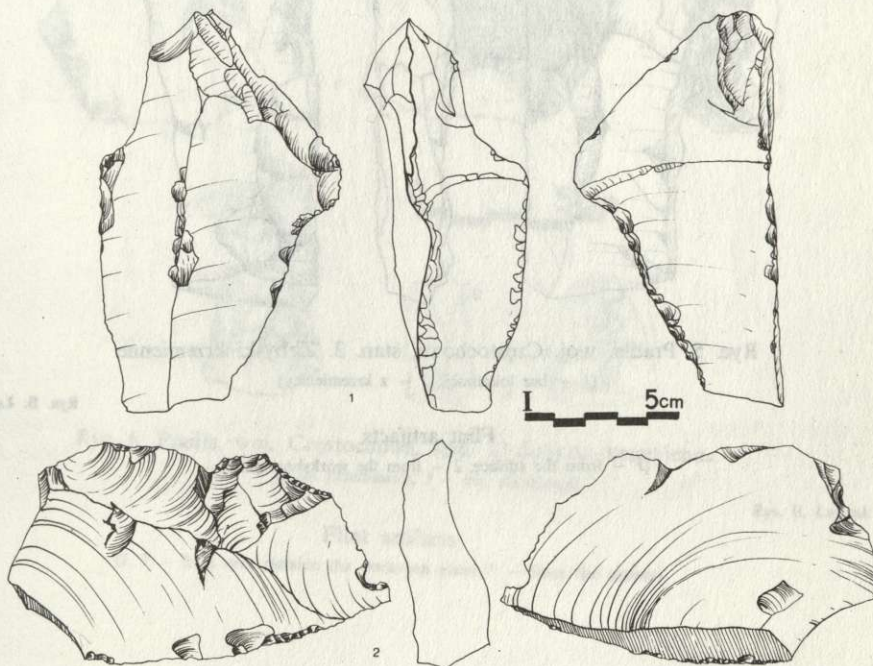
2). *Formy przedrdzeniowe i rdzeniowe*. Cztery okazy wykonane z bryły surowca określić można jako obłupnie (ryc. 8). Wszystkie wykazują ślady zaprawy zatępkowej lub grzebieniskowej. Jeden z obłupni (ryc. 8:1) ma negatywy dwóch nieudane odbitych zatępców.

Wśród właściwych rdzeni 2 służyły do produkcji wiórów (ryc. 9:1,3 – drugi pozbawiony części wierzchołkowej). Pozostałe rdzenie, określone jako inne, są okazami odłupkowo-wiórowymi

Tabela 1. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Całościowe zestawienie materiałów krzemiennych

A						
	B	Krzemienica	Poza krzemienicą	Skupisko A	Bez lokalizacji	Razem
Półwytwory siekier i ich fragmenty		4	4	—	8	16
Formy przedrdzeniowe i rdzeniowe		—	3	—	12	15
Narzędzia		7	13	—	51	71
Wióry		23	4	—	26	53
Formy graniaste		32	19	—	4	55
Odlupki (w tym wachlaczlarzowe)		9253 (318)	3811 (122)	99 (8)	823 (35)	13986 (483)
Okruchy przemysłowe		1158	1235	—	148	2541

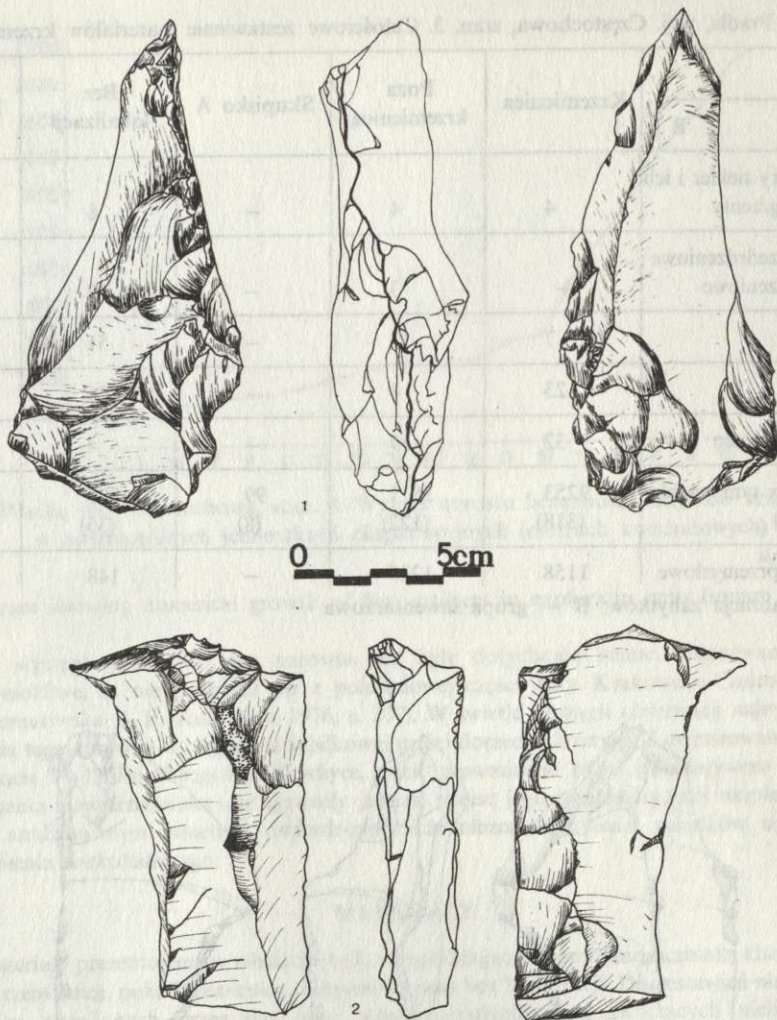
A — lokalizacja zabytków; B — grupa inwentarzowa

Ryc. 4. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne (bez lokalizacji)

Rys. M. Cyrek (2) i B. Łuczak (1).

Flint artifacts (from the surface)

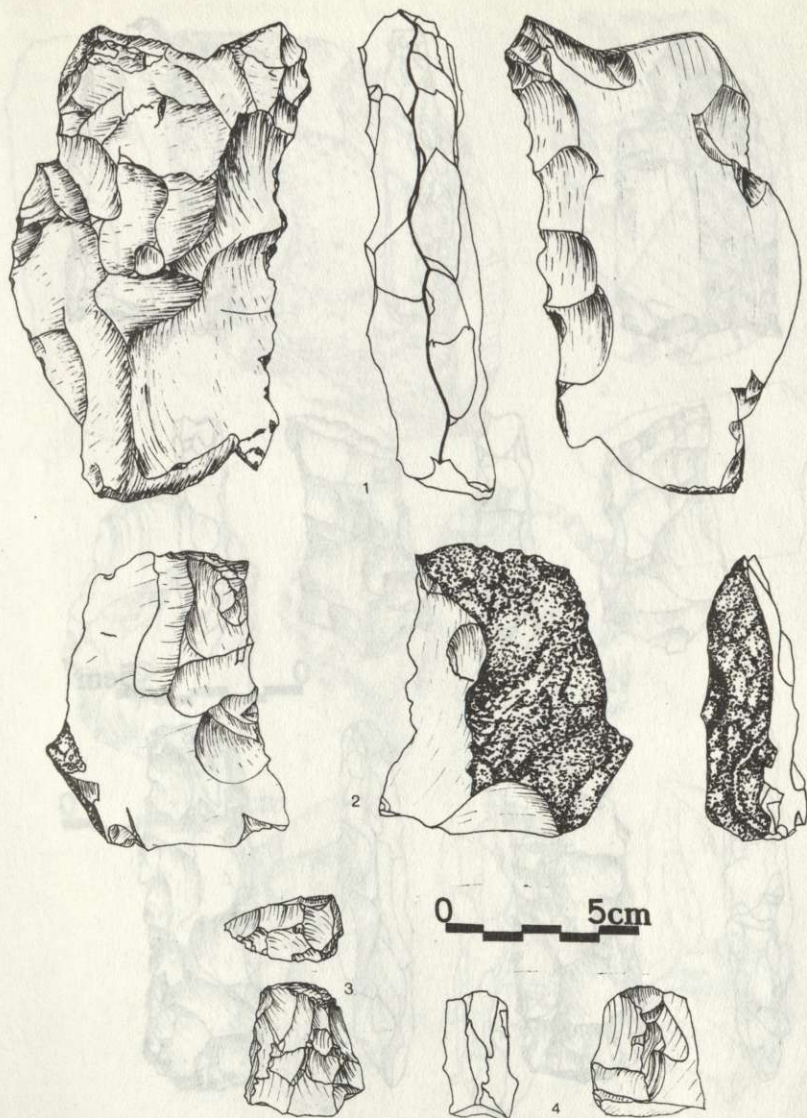

Ryc. 5. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne
(1 – bez lokalizacji; 2 – z krzemienicy)

Rys. B. Łuczak

Flint artifacts

(1 – from the surface; 2 – from the workshop place)

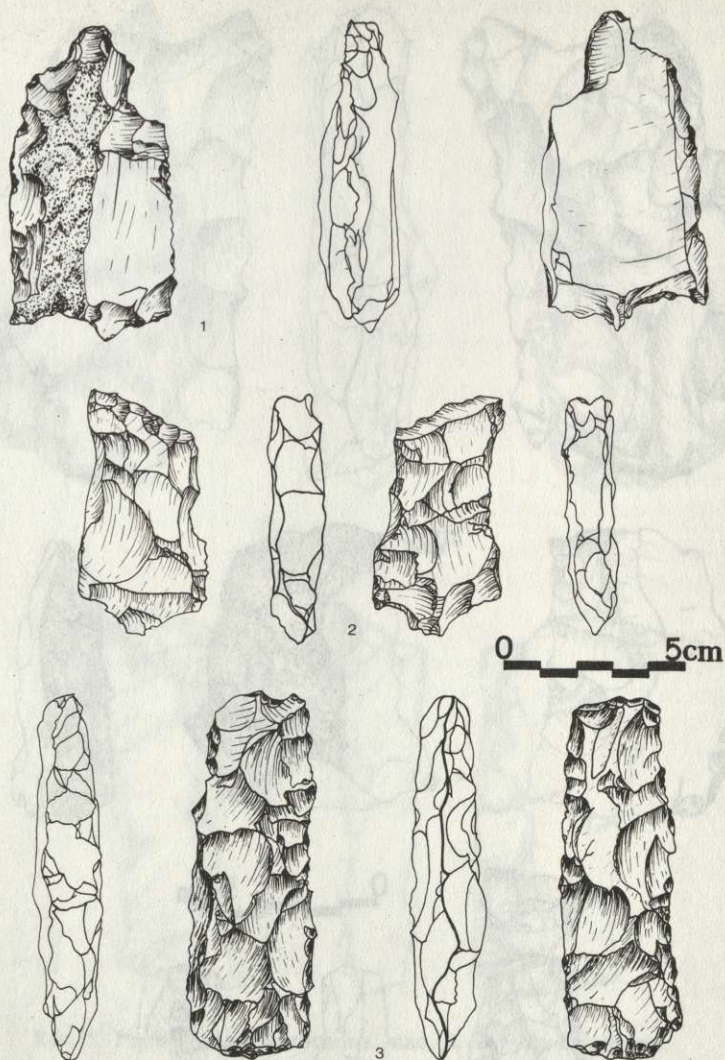
Ryc. 6. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1, 2 – spoza krzemienicy; 3 – bez lokalizacji)

Rys. B. Łuczak

Flint artifacts

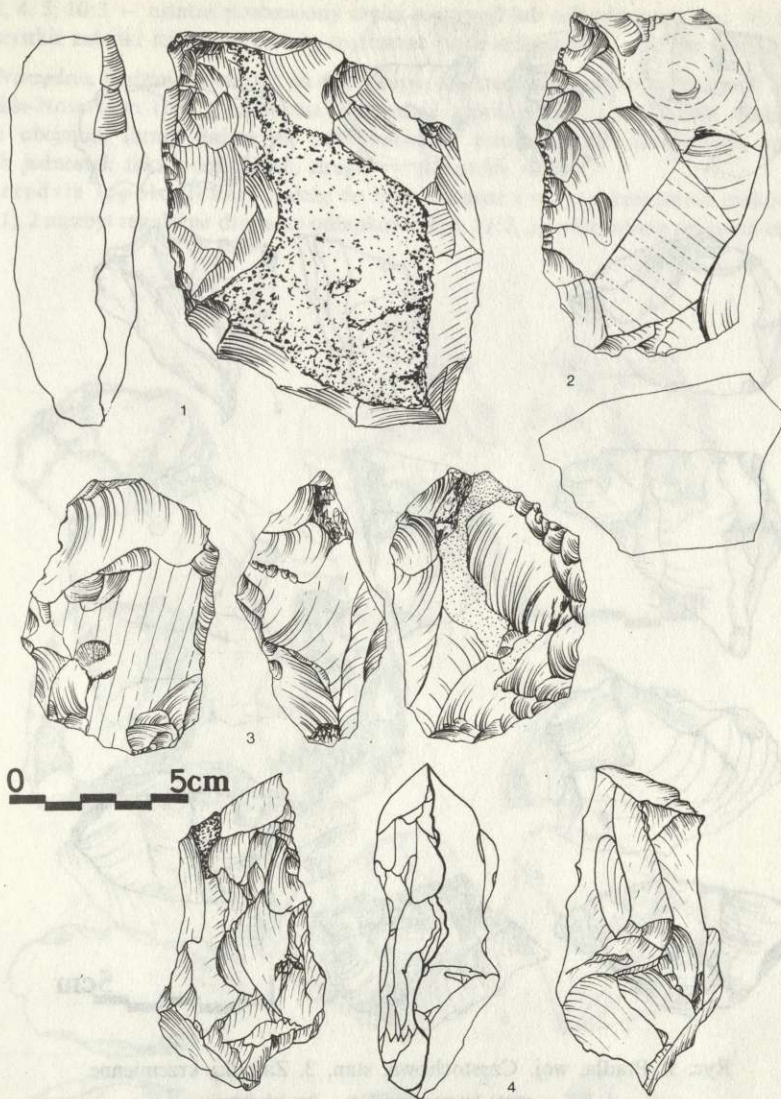
(1, 2 – from area outside the workshop place; 3 – from the surface)

Ryc. 7. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne (spoza krzemienicy)

Rys. B. Łuczak

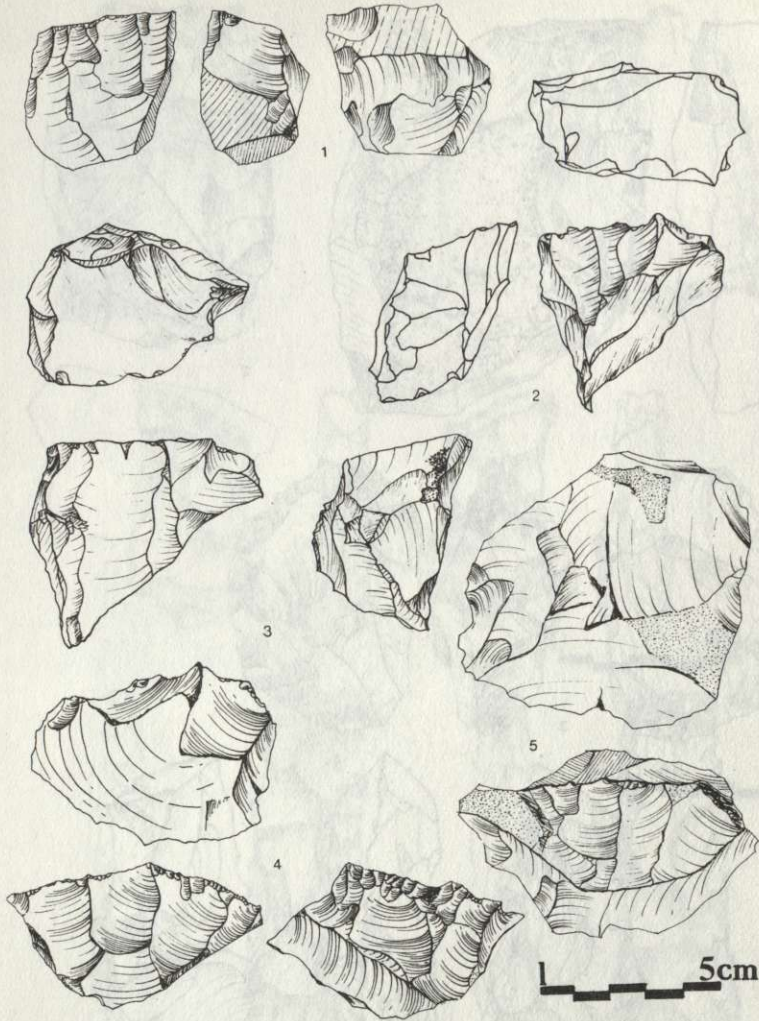
Flint artifacts (from area outside the workshop place)

Ryc. 8. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne (bez lokalizacji)

Rys. M. Cyrek (2, 3) i B. Łuczak (1, 4)

Flint artifacts (from the surface)

Ryc. 9. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1, 3, 4 – spoza krzemienicy; 2, 5 – bez lokalizacji)

Rys. M. Cyrek (1, 4, 5) i B. Łuczak (2, 3)

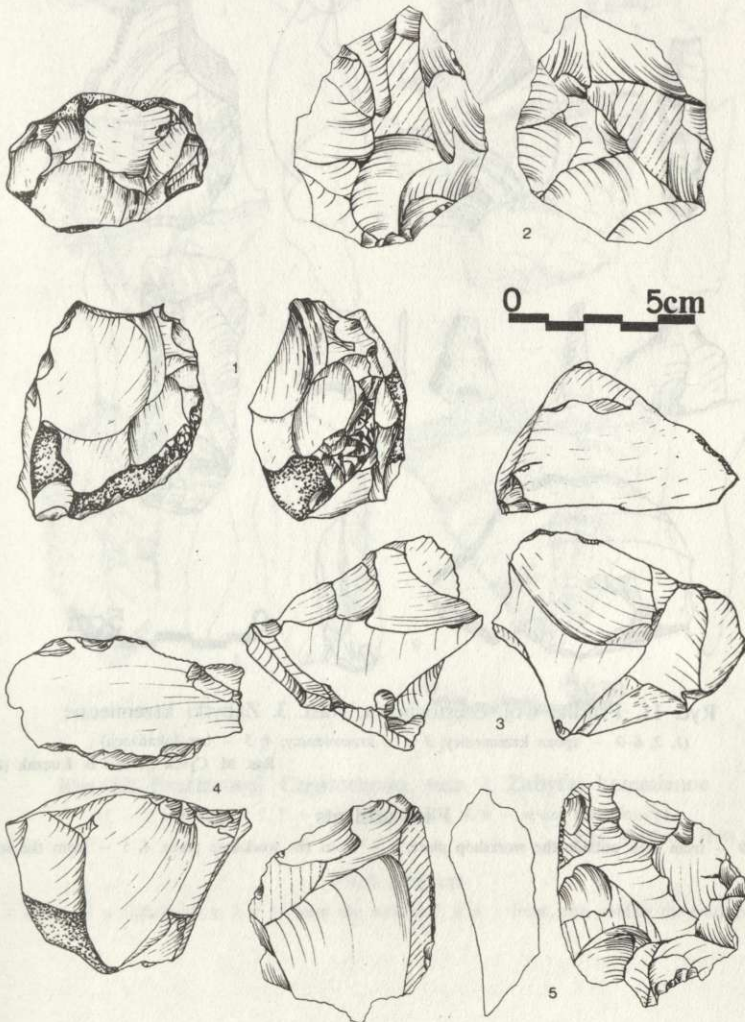
Flint artifacts

(1, 3, 4 – from area outside the workshop place; 2, 5 – from the surface)

(ryc. 9:2, 4, 5; 10:3 — ostatni pozbawiony części piętowej) lub odłupkowymi (ryc. 10:1, 2, 4, 5). Wszystkie zabytki tej grupy zostały znalezione poza krzemienicą, albo nie mają lokalizacji.

3). *Narzędzia*. Podzielić je można na dwie grupy, dla których stosujemy w ślad za J. Kopaczem i P. Valde-Nowakiem (1987) określenia „narzędzia typologiczne” i „narzędzia funkcjonalne”. Pierwsze obejmują formy dające się zdefiniować w ramach ściśle określonych, tradycyjnie uznanych jednostek taksonomicznych, drugie — pozostałe okazy.

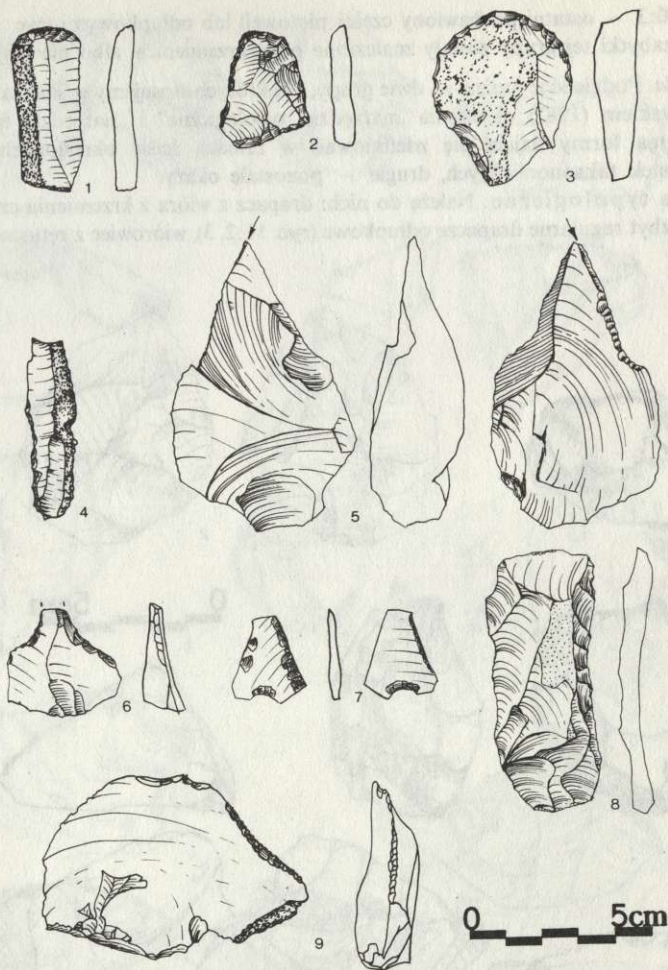
Narzędzia typologiczne. Należą do nich: drapacz z wióra z krzemienia czekoladowego (ryc. 11:1), 2 niezbyt regularne drapacze odłupkowe (ryc. 11:2, 3), wiórowiec z retuszem ciągłym na

Ryc. 10. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne (bez lokalizacji)

Rys. M. Cyrek (2, 3, 5) i B. Łuczak (1, 4)

Flint artifacts (from the surface)

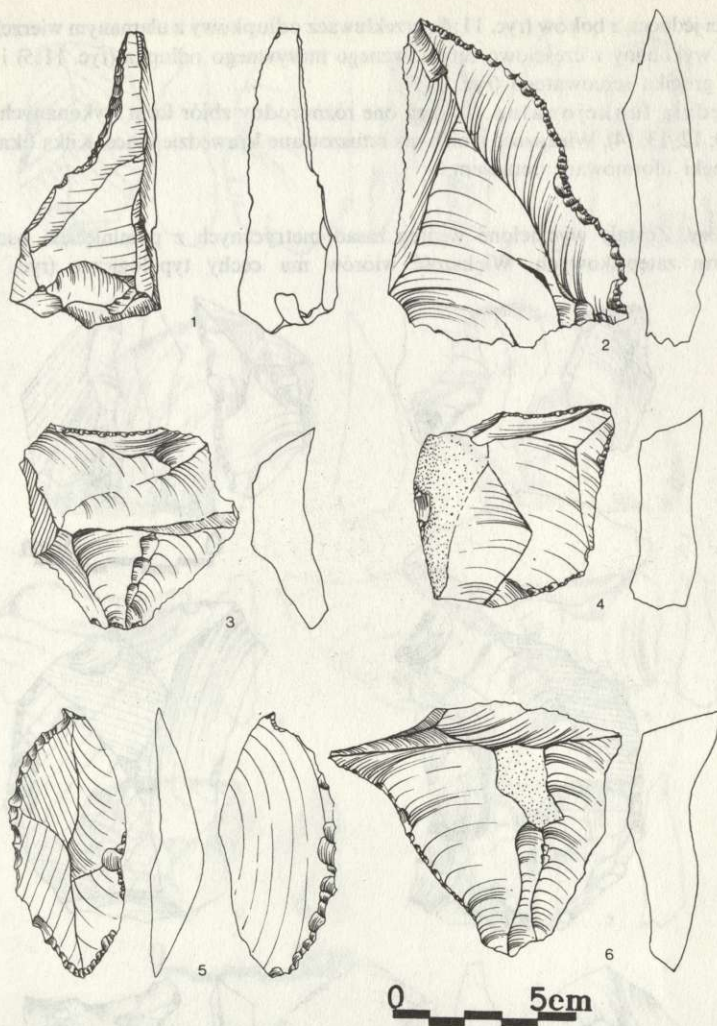
Ryc. 11. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1, 2, 6-9 – spoza krzemienicy; 3 – z krzemienicy; 4; 5 – bez lokalizacji)

Rys. M. Cyrek (5, 8) i B. Łuczak (1-4, 6, 7, 9)

Flint artifacts

(1, 2, 6-9 – from area outside the workshop place; 3 – from the workshop place; 4, 5 – from the surface)

Rys. 12. Pradla, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1 - z krzemienicy; 2, 5 - bez lokalizacji; 3, 4, 6 - spoza krzemienicy)

Rys. M. Cyrek (2-6) i B. Łuczak (1)

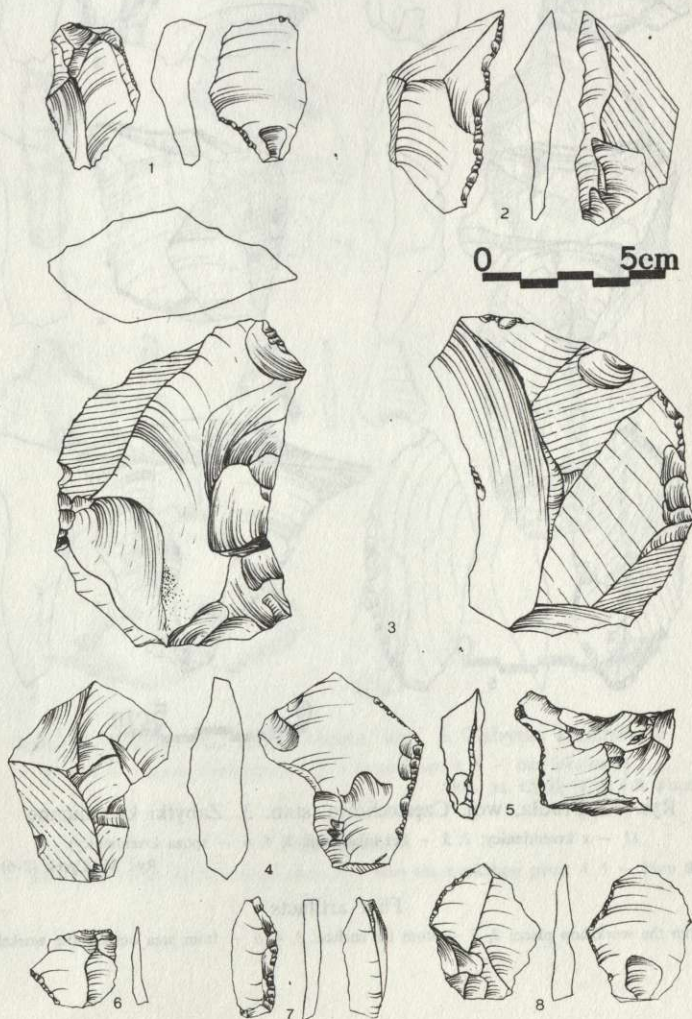
Flint artifacts

(1 - from the workshop place; 2, 5 - from the surface; 3, 4, 6 - from area outside the workshop place)

2/3 długości jednego z boków (ryc. 11:4), przekłuwacz odłupkowy z ułamanym wierzchołkiem (ryc. 11:6), rylec wykonany z częściowo retuszowanego masywnego odłupka (ryc. 11:5) i uszkodzony półwtywór grocika sercowatego (ryc. 11:7).

Narzędzia funkcjonalne. Tworzą one różnorodny zbiór form wykonanych z odłupków (ryc. 11:8, 9; 12; 13; 14). Większość z nich ma retuszowane krawędzie tnące. Kilka okazów (ryc. 15) posiada wnęki uformowane retuszem.

4). *Wióry*. Zostały wydzielone według zasad metrycznych z pominięciem osobno traktowanych form zatępkowych. Większość wiórów ma cechy typologiczne (ryc. 16). Istnieje

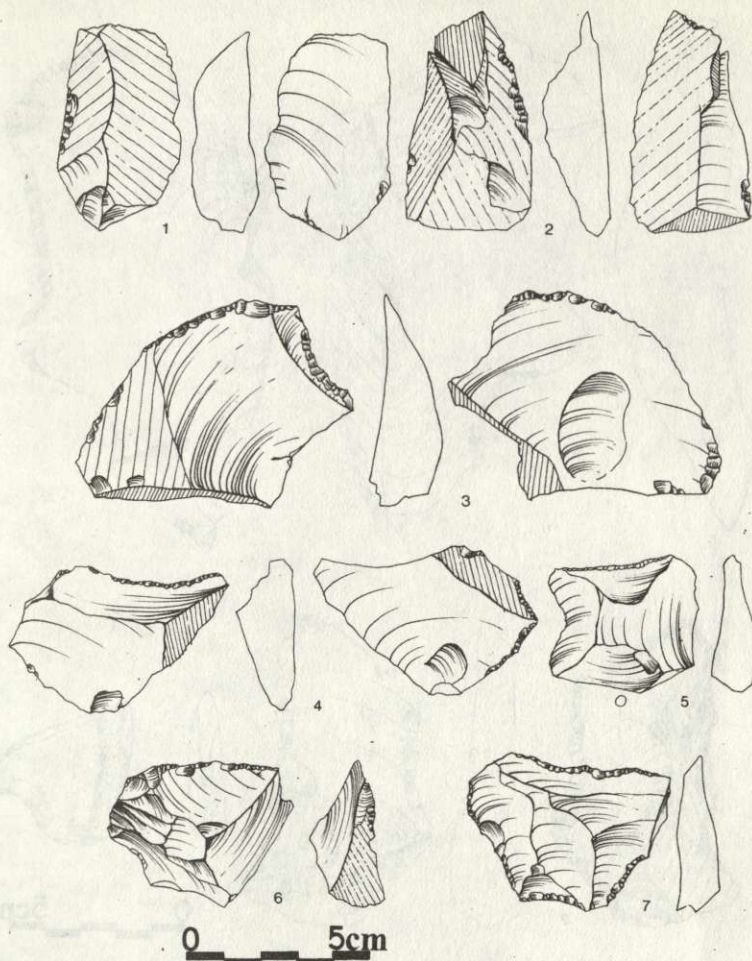
Ryc. 13. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1, 3-6, 8 – bez lokalizacji; 2 – spoza krzemienicy; 7 – z krzemienicy)

Rys. M. Cyrek (1-4, 6-8) i B. Łuczak (5)

Flint artifacts

(1, 3-6, 8 – from the surface; 2 – from area outside the workshop place; 7 – from the workshop place)

Ryc. 14. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne (bez lokalizacji)

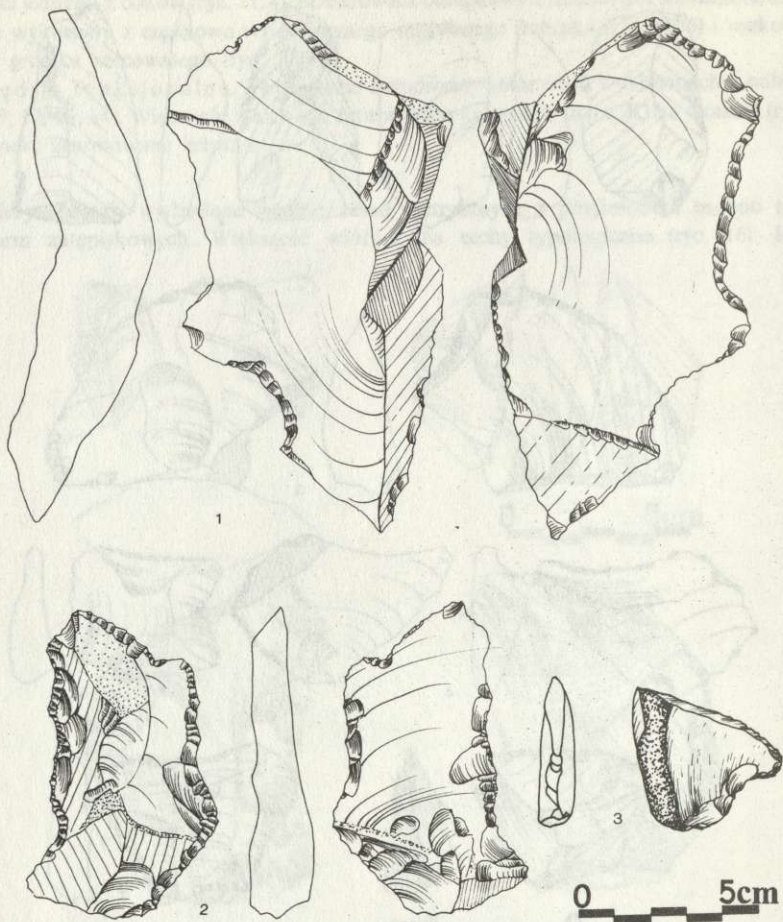
Rys. M. Cyrek

Flint artifacts (from the surface)

prawdopodobieństwo, że niektóre z ilustrowanych okazów (szczególnie te małych rozmiarów) mogą być z wieku paleolitycznego, brak jest jednak bardziej obiektywnych kryteriów ich wydzielenia.

5). *Formy graniaste*. Grupa ta, licząca 55 okazów, obejmuje odłupki z granią uformowaną odbiciami na formie wyjściowej (ryc. 17:1-7). Niektóre zabytki bardzo przypominają zatępce. Rezygnujemy jednak z tego określenia, gdyż tradycyjnie wiąże się ono jedynie z eksploatacją rdzenia przygotowanego zatępiskowo.

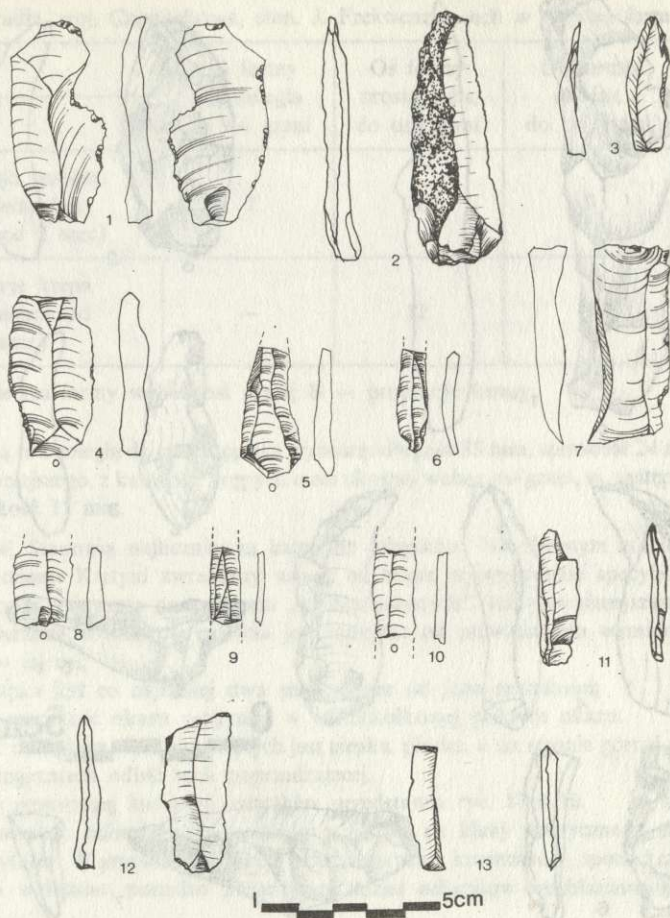
Formy graniaste podzielono według dwóch kryteriów: położenia osi odbicia względem osi grani i proporcji formy (tabela 2). Wymiary największego okazu zawartego w kategorii form

Ryc. 15. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne (bez lokalizacji)

Rys. M. Cyrek (1, 2) i B. Łuczak (3)

Flint artifacts (from the surface)

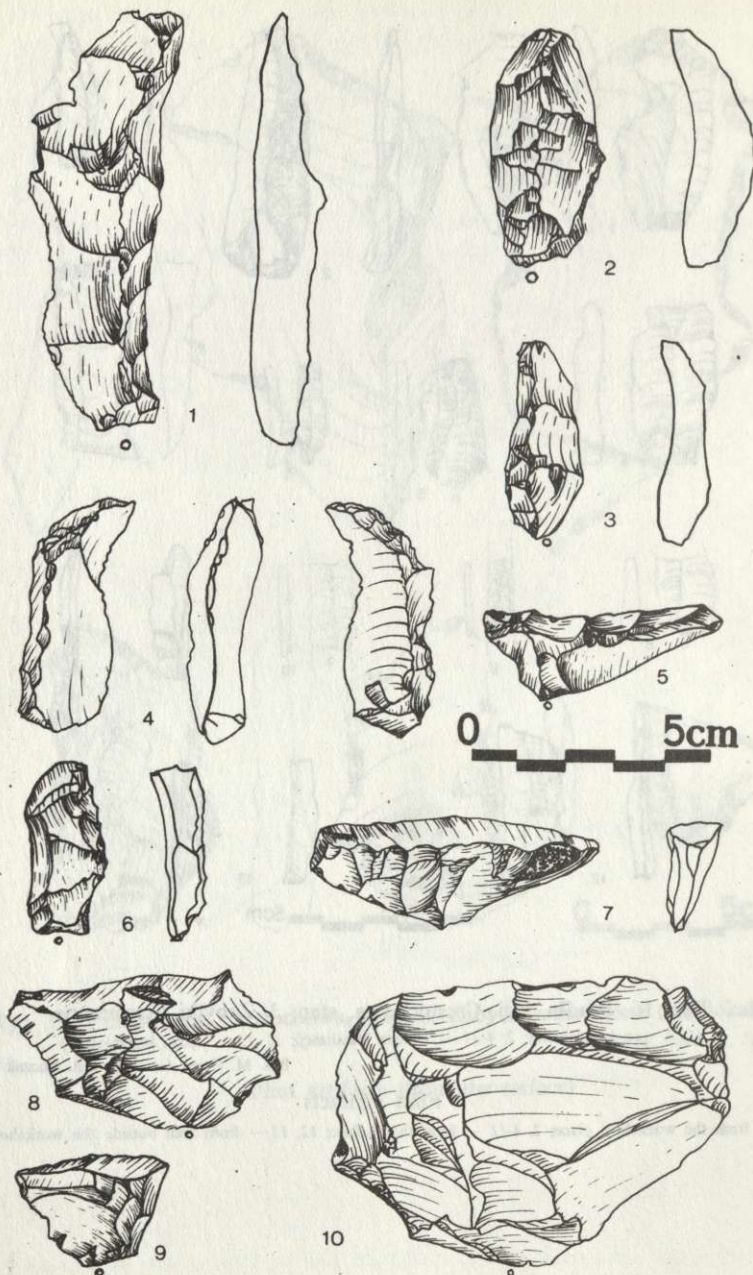
Ryc. 16. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1, 3 – z krzemienicy; 2, 4-11 – bez lokalizacji; 12, 13 – spoza krzemienicy)

Rys. M. Cyrek (1, 4-10) i B. Łuczak (2, 3, 11-13)

Flint artifacts

(1, 3 – from the workshop place; 2, 4-11 – from the surface; 12, 13 – from area outside the workshop place)

Ryc. 17. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne
(1-3, 7-9 - z krzemienicy; 4-6 - spoza krzemienicy; 10 - bez lokalizacji)

Rys. B. Łuczak

Flint artifacts

(1-3, 7-9 - from the workshop place; 4-6 - from area outside the workshop place; 10 - from the surface)

Tabela 2. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Frekwencja cech w obrębie form graniastych

A	B	Oś formy równoległa do osi grani	Oś formy prostopadła do osi grani	Oś formy ukośna do osi grani
Proporcja smukła (dł. równa lub większa od 2 szer.)		7	28	5
Proporcja krępa (dł. mniejsza od 2 szer.)		—	12	3

A — położenie osi formy wobec osi grani; B — proporcje formy

smukłych z osią równoległą do osi zatępiska wynoszą: długość 85 mm, szerokość 24 mm (ryc. 17:1). Wymiary najmniejszego, z kategorii krępych o osi ukośnej wobec osi grani, są następujące: długość 19 mm, szerokość 11 mm.

6). *Odlupki*. Stanowią najliczniejszą kategorię zabytków. Na obecnym etapie rozpoznania problematyki rejonu Krztyni zwracamy uwagę na liczne występowanie specyficznej kategorii odlupków, określanych przez nas mianem „wachlarzowatych”. Ich najważniejszymi cechami są:

- długość mierzona wzdłuż osi odbicia jest mniejsza od największego wymiaru mierzzonego prostopadłe do tej osi;
- piętka odlupka jest co najmniej dwa razy węższa od jego szerokości;
- największa szerokość okazu przypada w wierzchołkowej połowie okazu.

Większość odlupków wachlarzowatych jest cienka, płaska, a na stronie górnej posiada często negatywy analogicznych odbić serii poprzedzającej.

Przykłady omawianej kategorii zabytków przedstawia ryc. 17:8–10.

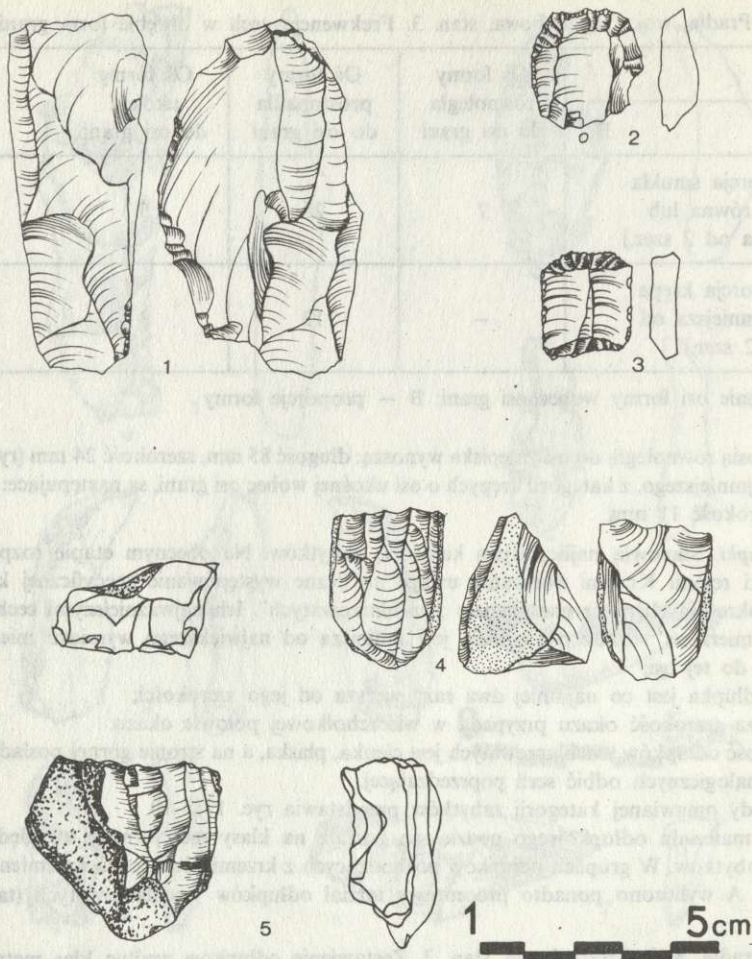
Całość materiału odlupkowego podzielona została na klasy metryczne z uwzględnieniem lokalizacji zabytków. W grupach odlupków pochodzących z krzemienicy, spoza krzemienicy oraz ze skupiska A wyliczono ponadto procentowy udział odlupków wachlarzowatych (tabela 3).

Tabela 3. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zestawienie odlupków według klas metrycznych

A	B	0–5	6–10	11–15	16–20	21–50	51–100	ponad 100	Razem
Krzemienica		48	1386	2383	2328	2603 306* (11,8%)	87 12* (13,8%)	—	8835 328* (3,6%)
Poza krzemienicą		—	207	779	928	1643 113* (6,9%)	132 9* (6,8%)		3689 122* (3,3%)
Skupisko A		—	5	10	25	30 6	20 2	1	91
Bez lokalizacji		—	35	35	250	401 28	67 7	10	788

A — przedział największego wymiaru liniowego w mm; B — lokalizacja

* Liczba odlupków wachlarzowatych w ogólnej liczbie odlupków danej klasy i ich procentowy udział.

Ryc. 18. Pradła, woj. Częstochowa, stan. 3. Zabytki krzemienne

(1-4 — bez lokalizacji; 5 — spoza krzemienicy)

Rys. M. Cyrek (1-4) i B. Łuczak(5)

Flint artifacts

(1-4 — from the surface; 5 — from area outside the workshop place)

Zabieg ten pominięto w przypadku okazów bez lokalizacji, gdyż materiał zebrany z powierzchni podlegał nieświadomej selekcji i jego struktura nie jest reprezentatywna dla całej opisywanej grupy zabytków.

7). *Okruchy przemysłowe*. Są wszechobecne na stanowiskach pracownianych. Odnotowujemy fakt, że nie stwierdzono jakichkolwiek skupisk tego rodzaju wytworów.

8). *Materiały schyłkowopaleolityczne*. Najwyraźniejszą formą jest dwupiętowy rdzeń wiórowy (ryc. 18:1). Zaliczamy do nich ponadto dwa małe wiórowe rdzenie jednopiętowe (ryc. 18:4, 5) oraz dwa krótkie regularne drapacze (ryc. 18:2, 3). Podobnego wieku są być może również niektóre inne mniej charakterystyczne zabytki, na przykład małe wióry. Nie wyróżniono ich jednak z powodu braku obiektywnego, pewnego kryterium.

FUNKCJA STANOWISKA

Na omawianym stanowisku rejestrujemy działalność pracownianą związaną z produkcją siekier, wytwarzaniem narzędzi mało wyspecjalizowanych (tzw. pracownianych) i sporadycznie o większym stopniu specjalizacji, oraz eksploatacją rdzeni wiórowych, wiórowo-odłupkowych i odłupkowych. Nie rejestrujemy natomiast śladów kopalnictwa krzemienia, choć działalności takiej nie możemy wykluczyć. Ewentualna aktywność osadnicza prahisterycznych użytkowników stanowiska jest bardzo słabo manifestowana pojedynczymi wyrobami z krzemienia czekoladowego, głównie w postaci półsurowca. Nie została ona potwierdzona śladami jakichkolwiek obiektów osadowych, ani obecnością ceramiki.

Nawiązując do funkcji pracownianej stanowiska, stwierdzamy występowanie tam stosunkowo niewielkiej liczby półwytworów siekier i rdzeni, znaczący udział odłupków graniastych oraz różnych form odłupków wachlarzowatych. Ta ostatnia kategoria zabytków, wystarczająco liczna dla miarodajnych porównań metrycznych, jest wyraźnie silniej związana z krzemienicą niż z rejonem ją otaczającym, o ile porównamy ze sobą materiały w klasach długości powyżej 2 cm (patrz tabela 3). A zatem, istnienie hipotetycznej krzemienicy, wydzielonej na podstawie rozkładu liczebności zabytków, znajduje także pewne uzasadnienie w sferze jakościowej.

Rozważmy możliwość pochodzenia form graniastych i odłupków wachlarzowatych, które zdają się być odpadkami charakterystycznymi z pracowni. Formy graniaste pochodzić mogą teoretycznie albo z eksploatacji rdzeni z zatępkiskiem, albo z produkcji narzędzi tzw. rdzeniowych z graniastymi krawędziami. W pierwszym przypadku są one odbijane zgodnie z osią zatępiska, przybierając tym samym proporcje wiórowe. W naszym materiale z tą kategorią wiązać można tylko formy smukłe, o osi równoległej do osi grani (patrz tabela 2). Pozostałe odłupki graniaste pochodzą najprawdopodobniej z obróbki płaszczyzn półwytworów siekier, raczej innego kształtu niż dwuściennego.

Formy wachlarzowate powstają na skutek odbicia odłupka od bryły o płaskiej, szerokiej ścianie. W naszym przypadku ścianami tymi były najpewniej płaszczyzny boczne półwytworu siekiery.

Przedstawione powyżej odpadki charakterystyczne powinny być przedmiotem naszej dalszej, szczegółowej analizy.

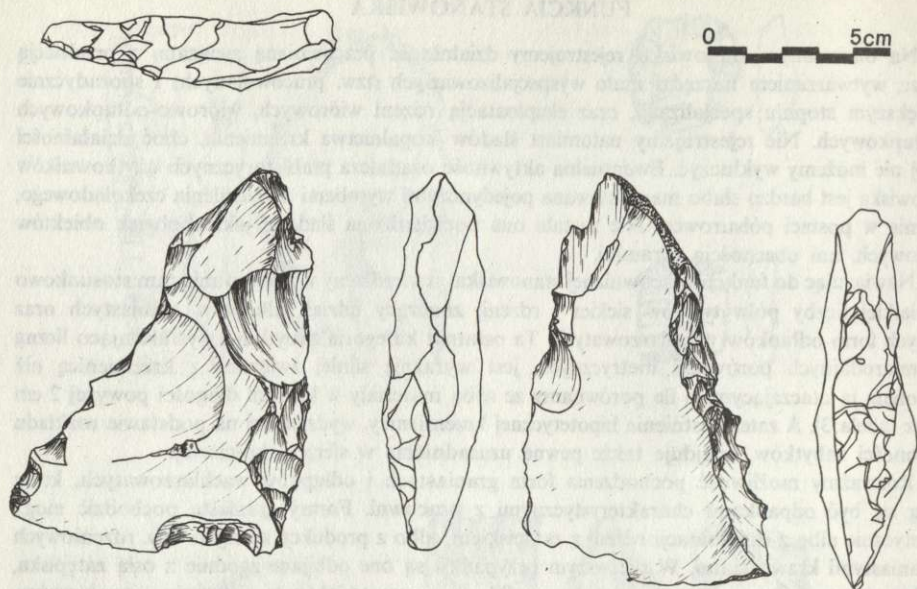
Podsumowując stwierdzamy, że w rejonie krzemienicy, a prawdopodobnie także w jej otoczeniu, produkowano siekiery graniaste o niezbyt konsekwentnie realizowanej czworościenności.

CHRONOLOGIA

Wnioski chronologiczno-kulturowe są na obecnym etapie rozpoznania rejonu pracowniano-osadniczego nad Krztynią bardzo ogólne. Ważnym punktem odniesienia jest występowanie krzemienia odmiany G na stanowiskach osadowych poza omawianym rejonem. Najlepiej rozpoznane i stosunkowo niezbyt odległe (około 50 km w linii prostej) osady użytkowników tej odmiany surowca znajdują się w Bronocicach, woj. Kielce (materiały krzemienne udostępnione uprzejmie przez doc. dr. hab. J. Kruka). Czas trwania osadnictwa na tym stanowisku w ramach pięciu wyróżnionych faz (Br I–V) obejmuje około 1000 lat, od 3110 ± 110 BC, do 2250 ± 60 BC (J. Kruk, S. Milisauskas 1985). Wiąże się ono z ciągiem ewolucyjnym kultury pucharów lejkowatych, przechodzącej w fazie Br III/IV w kulturę badeńską.

Półwytwory siekier odkryte na stanowisku Pradła 3 dopuszczają możliwość wiązania ich z kulturą pucharów lejkowatych. Argumentem przemawiającym za istnieniem takich powiązań może być chociażby znalezisko „paraczworościennego” półwytworu siekiery z rejonu A w Bronocicach, wykonane z surowca odmiany G (ryc. 19). Najściślejszą analogię do jego romboidalnego przekroju prezentuje okaz z nieokreślonego stanowiska w Pradłach, pochodzący z wcześniejszych badań powierzchniowych B. Gintera (ryc. 20).

Powyższe sugestie potwierdzać może znalezisko skorupy zdobionej ornamentem stempelkowym w towarzystwie krzemienianych materiałów poprodukcyjnych na niezbyt odległym stanowisku 6 w Pradłach (inventaryzacja powierzchniowa J. Kopacza i A. Pelisiaka w 1986; niepublikowana).

Ryc. 19. Bronocice, woj. Kielce, rejon A. Zabytek krzemienisty (znalezisko pojedyncze z badań J. Kruka i S. Milisauksasa; niepublikowane)

Rys. B. Łuczak

Flint artifact (single find)

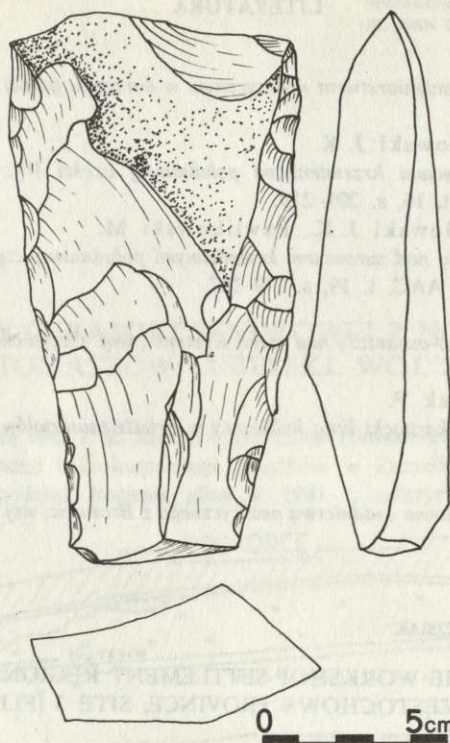
Na tym samym stanowisku znaleziono także fragmenty masywnych wiórów, znanych między innymi z Bronocic. Przypuszczamy, że przepalone fragmenty podobnych wiórów przedstawiają okazy ze stanowiska 1 w Hucie Szklanej, znalezione podczas badań powierzchniowych w 1984 (ryc. 21). Odleglejszą analogią są dwa wiórowce z jaskini Okiennik w Rzędkowicach, woj. Częstochowa (niepublikowane badania M. i W. Chmielewskich).

Drugi hipotetyczny kierunek powiązań zdaje się łączyć przynajmniej część materiałów znad Krztyni z episznurowym przykarpaccim kręgiem kulturowym strefy B. W tym przypadku omawiany rejon musiałby być traktowany nie tyle jako zaplecze surowcowo-produkcyjne wielkich osad, lecz jako właściwa strefa osadnicza (patrz J. Kopacz, P. Valde-Nowak 1987). U podstaw wspomnianej hipotezy leży szereg przesłanek, takich jak tendencja do dwuścienneści u niektórych półwytworów siekier (między innymi ze stan. 6 w Pradłach i z Huty Szklanej, stan. 1; niepublikowane powierzchniowe i wykopaliskowe badania J. Kopacza i A. Pelisiaka w 1986), wykorzystywanie czertu do ich produkcji, cechy morfologiczne niektórych narzędzi, czy wreszcie obecność ceramiki zdobionej ornamentem sznurowym w typie Chłopice-Veselé (Huta Szklana, stan.1).

Półwytwór grocika sercowatego znaleziony w Pradłach, stan. 3, również zdaje się wiązać ze schyłkiem neolitu lub raczej z początkiem epoki brązu. Pamiętać jednak należy, że ten typ narzędzia rejestrowany jest także sporadycznie w inwentarzach kultury pucharów lejkowatych (B. Balcer 1977, s. 28).

Dalsze badania w rejonie Krztyni planowane przez autorów dostarczą zapewne nowych argumentów w dyskusji nad zasygnalizowanymi wyżej problemami.

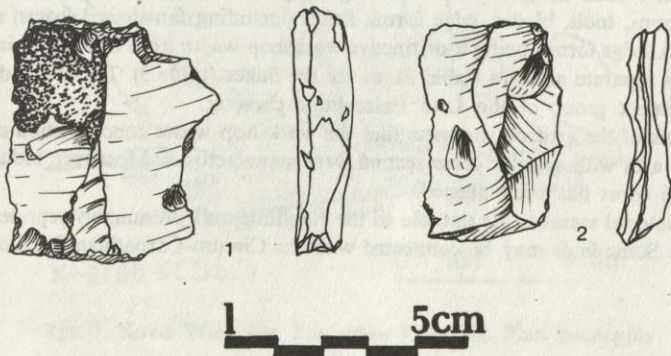
Zakład Archeologii Małopolski IHKM PAN
w Krakowie
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne
w Łodzi

Ryc. 20. Pradła, woj. Częstochowa, stan. nieokreślone. Zabytek krzemienny (znalezisko pojedyncze z badań B. Gintera; niepublikowane)

Rys. B. Łuczak

Flint artifact (single find)

Ryc. 21. Huta Szklana, woj. Częstochowa, stan. 1. Zabytki krzemienne (znaleziska pojedyncze)

Rys. B. Łuczak

Flint artifacts (single find)

LITERATURA

- Balcer B.
1977 *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym w dorzeczu górnej Odry*, Prz. Arch., t. 25, s. 5–57.
- Kaczanowska M., Kozłowski J. K.
1976 *Studia nad surowcami krzemiennymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, AAC, t. 16, s. 201–219.
- Kaczanowska M., Kozłowski J. K., Pawlikowski M.
1979/1980 *Dalsze badania nad surowcami krzemiennymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, AAC, t. 19, s. 179–187.
- Kopacz J., Pelisiak A.
1986 *Rejon pracowniano-osadniczy nad rzeką Krztynią, woj. Częstochowa*, Spraw. Arch., t. 38, s. 191–199.
- Kopacz J., Valde-Nowak P.
1987 *Episzurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów kamiennych*, APolski, t. 32, z. 1 (w druku).
- Kruk J., Milisauskas S.
1983 *Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic, woj. kieleckie*, APolski, t. 28, z. 2, s. 257–320.

JERZY KOPACZ, ANDRZEJ PELISIAK

FROM STUDIES ON THE WORKSHOP-SETTLEMENT REGION ON THE KRZTYNIA RIVER. PRADŁA, CZĘSTOCHOWA PROVINCE, SITE 3 (FLINT WORKSHOP)

Site 3 at Pradła, Częstochowa province, located on the edge of the suprainundational right-bank terrace of the Krztynia river (fig. 1) was discovered by A. Pelisiak in 1983, surveyed by the authors in 1984 and excavated in 1985. Three excavation trenches were explored (fig. 2) revealing flint artifacts in the arable soil and in a depression beneath humus (concentration A). The site is approximately 150 m long, and 80 to 90 m wide. The greatest concentration of artifacts indicates probably the place of workshop (fig. 3).

The only material recovered are flint artifacts, almost all made of local flint of the so-called variety G after M. Kaczanowska and J. K. Kozłowski (1976). A few artifacts of imported chocolate flint were also found.

Artifacts have been classified into following categories: unfinished axes and fragments, core and pre-core forms, tools, blades, edge forms, flakes (including fan-shaped forms) and industrial chunks (table 1). Edge forms, being a distinctive workshop waste from manufacturing of axes, are the subject of a separate analysis (table 2), as are the flakes (table 3). The tables do not include a small but distinct group of the Late Palaeolithic character.

The analysis of the artifacts suggests that the workshop waste concentration can be seen as the spot where axes with angular cross-section were manufactured. Moreover, reduction of blade and blade-flake cores has been attested.

Most of material seems to be datable to the Neolithic and presumably represent the Funnel Beaker culture. Some finds may be connected with the Circum-Carpathian Epi-Corded Cultural Circle.